

1

Про пенсійне забезпечення наукових та науково-педагогічних працівників

«Де високо стоїть наука, там високо стоїть людина...»

Розвиток науки і техніки є визначальним фактором прогресу у суспільстві, підвищення добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання. Без науки суспільство не має майбутнього. У виступі на сесії загальних зборів Національної Академії наук України 6 квітня 2001 р. Президент Л.Д. Кучма звернув увагу на необхідність примноження науково-технічного потенціалу та прискорення його диверсифікації і адаптування до сучасних реалій. Він наголосив також на тому, що наука повинна пропонувати суспільству основні вектори та параметри його майбутнього і визначати свою роль та місце у втіленні цих пропозицій у життя...[1]

Протягом довгих років науковці не були захищені, у соціальному аспекті Низький рівень заробітної плати та пенсій сприяв від'їзду науковців за кордон, їх переходу до комерційних структур. Наука занепадала. Щоб запобігти цим негативним явищам, Верховна Рада України 1 грудня 1998 р. прийняла Закон «Про наукову і науково-технічну діяльність» [2], який мав призупинити скорочення наукових кадрів та встановити відносно високий рівень пенсійного забезпечення науковців.

Відповідно до ст. 24 зазначеного закону працівникам, котрі мають необхідний стаж наукової, науково-технічної, науково-педагогічної або науково-організаційної роботи (стаж наукової роботи) на державних підприємствах, в установах, організаціях, гарантується отримання пенсій на рівні, що забезпечує престижність наукової праці та стимулює систематичне оновлення наукових кадрів. Наукові пенсії за цим законом перевищують розмір пенсій, які отримували раніше науковці за Законом України «Про пенсійне забезпечення». За даними заступника керівника управління з питань соціального захисту виконавчого апарату Ради Федерації Профспілок України В. Максимчука, середній розмір наукової пенсії складає 324 гривні [3]. Новий Закон визнав за необхідність диференційований підхід до пенсійного забезпечення науковців, які тривалий час одержували пенсії на загальних підставах.

У [4] висловлена думка про те, що ці пенсії є пенсіями за вислугу років. Це не зовсім так, тому що вони призначаються лише за умови досягнення загального пенсійного віку, тоді як пенсії за вислугу років можуть призначатися при наявності необхідного спеціального стажу і до досягнення загальних вікових меж.

Пенсії призначаються при досягненні віку: чоловікам – за наявності стажу роботи не менше 25 років, у тому числі – наукової не менше 20 років; жінкам – за наявності стажу роботи не менше 20 років, у тому числі наукової не менше 15 років. Цей Закон не передбачає можливості призначення наукової пенсії при неповному стажі: треба мати повний стаж як загальної, так і наукової роботи.

Право на наукову пенсію мають особи, що займають посади, вказані у Переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників державних підприємств, установ, організацій, перебування на яких дає право на призначення пенсій та виплати грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до ст. 24 названого вище Закону, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2001 р. № 1571 [5]. Цей перелік є вичерпним і поширеному тлумаченню не підлягає.

До наукового стажу зараховується робота на посадах, зазначених у Переліку (в тому числі в наукових установах та вищих навчальних закладах колишніх УРСР, інших республік СРСР, а також СРСР), з дати присудження наукового ступеня або присвоєння вченого звання. Не зараховується до наукового стажу час роботи за кордоном. Але якщо науковий працівник був у відрядженні за кордоном і запис щодо цього у трудовій книжці відсутній, цей період роботи зараховується до наукового стажу.

Вже зазначалось, що до стажу наукової роботи зараховується час роботи на наукових посадах (науково-педагогічних) працівників незалежно від наукового ступеня або вченого звання на посадах, які до них прирівнюються, на підприємствах, в установах, організаціях, вузах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації, у тому числі з підготовки керівних та управлінських кадрів, а також час роботи наукових працівників на посадах, зазначених у ст. 118 КЗпП України, якщо цій роботі безпосередньо передувала наукова робота. Мається на увазі виборна робота у партійних, профспілкових, комсомольських, кооперативних та інших громадських організаціях. Час викладання у партійних школах до наукового стажу не зараховується. До стажу наукової роботи зараховується також час навчання в аспірантурі, ад'юнктурі, докторантурі. Час навчання у заочній аспірантурі до наукового стажу не включається, тому що за основним місцем роботи ці особи науковою діяльністю не займаються. Час навчання у вузі також не зараховується до наукового стажу, тому що протягом періоду навчання особи тільки набувають певних знань для майбутньої роботи.

Для наукових (науково-педагогічних) працівників, які перейшли на роботу до органів державної влади на посади, що згідно з чинним

законодавством належать до посад державного службовця, стаж наукової роботи на державних підприємствах, в установах, організаціях зараховується до стажу роботи державного службовця, а для наукових (науково-педагогічних) працівників, які перейшли з органів державної влади (з посад, котрі за чинним законодавством належать до посад державного службовця) на посаду наукового, науково-педагогічного працівника, стаж роботи на державній службі зараховується до стажу наукової (науково-педагогічної) роботи незалежно від дати, коли це зроблено, тобто до чи після набрання чинності Закону України «Про державну службу». Цей закон набрав чинності з 1 січня 1994 р.

Час проходження строкової військової служби не може бути зарахований до наукового стажу роботи [6].

До наукового стажу зараховується також час догляду за дитиною матір'ю або іншою особою до досягнення трьохрічного віку. Якщо жінка перебуває у відпустці по догляді за дитиною до досягнення шестирічного віку, то останні три роки до наукового стажу не зараховуються.

Зазначимо, що пенсію за вказаним законом можуть отримувати особи, які працюють або працювали на державних підприємствах, в установах, організаціях. Викладачі і науковці, що працюють у недержавному секторі, право на таку пенсію не набувають.

Право на призначення пенсій відповідно до цього Закону поширюється також і на осіб, які на момент звернення за її призначенням працюють на будь-яких посадах на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності та мають стаж наукової роботи, передбачений даним Законом. Тобто, якщо науковці раніше працювали на державних підприємствах, набули необхідний стаж, а потім перейшли на роботу до наукових або навчальних установ, заснованих на недержавних формах власності, вони також мають право на отримання наукових пенсій.

У процесі приватизації багато державних підприємств, на яких здійснювалась наукова робота, акціонувались, тобто перетворились у господарські товариства, де робота не дає права на призначення наукової пенсії. Правовий статус цих працівників змінився.

Відповідно до Листа Міністерства праці та соціальної політики України від 5 травня 2001 р. № 03-3/2003-02-67, до наукового стажу можна зараховувати періоди роботи в акціонерних товариствах лише за умови, що 100 відсотків їх акцій належать державі.

У цьому Переліку передбачено чотири види підприємств, установ, організацій: академії, наукові та проектно-конструкторські установи,

вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації та підприємства, виробничі об'єднання, заклади охорони здоров'я.

До наукового стажу зараховується наукова діяльність, яка здійснюється за основним місцем роботи. Робота ж за сумісництвом право на зазначену пенсію не дає. Якщо особа за основним місцем виконує певну роботу, а наукову лише на роботі за сумісництвом, то вона не набуває право на отримання наукової пенсії. Такий висновок робимо на тій підставі, що відповідно до ст. 1 названого Закону науковий працівник – це вчений, який за основним місцем роботи та згідно з трудовим договором (контрактом) професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації.

(Так, наприклад, М. працював слідчим, суддею і в цей самий час за сумісництвом викладачем в Університеті. Період роботи викладачем у навчальному закладі не може зараховуватися до наукового стажу і не дає право на отримання наукової пенсії, тому що науково-педагогічна робота виконувалась не за основним місцем роботи, а за сумісництвом).

Наукова пенсія призначається таким працівникам і тоді, коли вони не мають наукового ступеня або звання.

Викладачі вузів I та II рівнів акредитації (тобто технікумів, коледжів) право на наукову пенсію не набувають, тому що обіймають педагогічні, а не науково-педагогічні посади і не займаються науковою діяльністю.

У зв'язку з інтеграцією навчальних закладів різних рівнів акредитації технікуми та коледжі були включені до вищих навчальних закладів 4 рівня і як структурні підрозділи. Але викладачі технікумів продовжували виконувати у цих структурних підрозділах педагогічну роботу обсягом 720 годин і не займалися науковою діяльністю, тому вони не мають права на отримання наукової пенсії.

Інша справа, коли науково-педагогічні працівники вищих навчальних закладів 3-4 рівнів акредитації за основним місцем роботи виконували науково-педагогічну роботу, а на умовах погодинної оплати працювали у технікумах, коледжах. Заробіток, отриманий за цю роботу, слід включати до середньомісячного заробітку, з якого обчислюється наукова пенсія.

У Переліку, на жаль, немає таких посад, як декан, заступник декана. Адже останні призначалися з найдосвідченіших професорів і доцентів, а тому мають право отримувати наукові пенсії як професори та доценти.

Згідно із ст. 40 нового Закону «Про вищу освіту», який прийнятий Верховною Радою України 17 січня 2002 р. і набрав чинності 5 березня 2002 р., керівник факультету, тобто декан, виконує повноваження на постійній основі. А це означає, що його робота буде для нього основною, а педагогічну він може виконувати на умовах погодинної оплати або сумісництва. У зв'язку з цим вважаю, що вказаний Перелік слід доповнити посадами: декани факультетів та їх заступники.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2001 р. № 1570 «Про реалізацію частини другої ст. 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», до стажу наукової роботи зараховується час роботи на посадах керівників і професіоналів, які прирівнюються до посад наукових (науково-педагогічних) працівників, якщо особи, котрі їх займали, працювали за спеціальністю відповідно до групи спеціальностей галузі науки, з якої присуджено науковий ступінь, або провадили діяльність, за котру присвоєне вчене звання, чи займалися науково-організаційною діяльністю. При цьому час роботи на зазначених посадах зараховується до стажу наукової роботи з дати присудження наукового ступеня або присвоєння вченого звання.

Наведемо приклад. Час роботи на посаді заступника директора заводу з економічних питань може бути зарахований до стажу наукової роботи за умови, що особа, яка має науковий ступінь, працює за спеціальністю, з якої присуджено науковий ступінь (кандидат економічних наук) і за наявності потрібного стажу. Аналогічні можливості мають працівники інших галузей діяльності. Реалізація цієї постанови сприятиме збереженню і розвитку наукового, науково-технічного потенціалу країни, зниженню рівня соціальної напруженості в науковій сфері. Ухвалені у цій постанові норми узагальнюють пропозиції Міністерства промислової політики України, провідних галузевих наукових установ (таких як КБ «Південне», АНТК ім. О. А. Антонова тощо) і представників наукової громадськості [9].

Призначення наукових пенсій керівникам та професіоналам підприємств, виробничих об'єднань дасть можливість для розвитку та збереження науково-технічного потенціалу країни, зниження рівня соціальної напруженості в науковій сфері.

Стаж наукової роботи осіб, що працюють в академіях, вузах, наукових установах, підтверджується записами у трудових книжках та довідкою про рівень акредитації вищого закладу освіти (закладу післядипломної освіти, його філії). У зв'язку з тим, що науковою установою

є така, для якої наукова або науково-технічна діяльність основна і становить понад 70 відсотків загального річного обсягу виконаних робіт, стаж слід підтвердити і записом у трудовій книжці, і довідкою, котра підтверджує, що державна установа, організація в період роботи в ній була науковою, а для фахівців – щодо їхньої особистої зайнятості науковою, науково-технічною, науково-організаційною діяльністю. Така довідка є необхідною, тому що за умов комерціалізації наукових установ та недостатнього державного фінансування в останніх створюються різні структурні підрозділи з метою отримання прибутку. І не завжди вони займаються науковою діяльністю. Пенсії за зазначеним Законом можуть призначатися за умови збереження науковою установою свого статусу.

Згідно із постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. №1298 «Про оплату праці працівників на основі єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» відповідність наукового ступеня до діяльності працівника на займаній посаді визначається керівником установи, закладу або організації [10].

Щодо керівників та професіоналів, які працюють на підприємствах, у виробничих об'єднаннях, закладах здоров'я (головні інженери, конструктори, провідні інженери, технологи, інші фахівці), то їх стаж наукової роботи, на думку Т. Ігнатової [11], слід підтверджувати відповідними довідками. Погоджуючись з нею, вважаємо, що стаж наукової роботи цих професіоналів потрібно підтверджувати також посадовими інструкціями, затвердженими в установленому порядку.

На практиці відомі випадки, коли керівники підприємств, установ, організацій відмовляють у видачі довідок щодо особистої зайнятості їх працівників науковою, науково-технічною або науково-організаційною роботою. У таких випадках особи мають звертатися до судових органів.

Пенсія науковим (науково-педагогічним) працівникам призначається за умови звернення за її призначенням та після звільнення з посади наукового працівника. Підстава звільнення не має значення. Це може бути звільнення і за згодою сторін, і за власним бажанням, і у зв'язку із закінченням строкового трудового договору (контракту).

Пенсії науковим (науково-педагогічним) працівникам призначаються у розмірі 80 відсотків заробітної плати, що визначається відповідно до ст. 65, 66 Закону «Про пенсійне забезпечення». За кожний повний рік понад

стаж, встановлений ч. 4 ст. 24 Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність», пенсія збільшується на 1 відсоток заробітної плати, але не більше 90 відсотків середньомісячної зарплати. А це означає, що до середнього заробітку слід включати і посадовий оклад, і надбавки, і премії, що виплачуються регулярно, і заробітну плату по роботі за сумісництвом та інші виплати, на які нараховуються страхові внески. Авторська винагорода не входить до середньомісячного заробітку, з якого обчислюється пенсія. Страхові внески не нараховуються на вихідну допомогу в разі припинення трудового договору, на щомісячні виплати за звання дійсних членів (академіків) та членів-кореспондентів Національної Академії наук України і галузевих академій наук, державні стипендії видатним діячам науки, освіти та культури й інші виплати передбачених Переліком видів оплат праці та інших виплат, на котрі не нараховується збір на обов'язкове державне пенсійне страхування і які не враховуються при обчисленні середньомісячної заробітної плати для призначення пенсій, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 18 травня 1998 р. № 697.

При виході на пенсію з посади наукового (науково-педагогічного) працівника останньому видається грошова допомога у розмірі шести місячних посадових ставок (окладів) з урахуванням надбавок і доплат за наявності стажу наукової роботи не менше: для чоловіків 12,5 років; для жінок 10.

На практиці постало питання: у якому розмірі слід виплачувати грошову допомогу, якщо науковий працівник працював на умовах неповного робочого часу з оплатою 0,25 або 0,5 ставки (окладу). На думку фахівців управління політики оплати праці Міністерства праці та соціальної політики України, при виході на пенсію останнім потрібно видавати грошову допомогу в розмірі шести місячних окладів незалежно від того, що вони працювали на 0,25 або 0,5 ставки. Погоджуючись з таким висновком, вважаємо, що у випадку, коли науковий працівник працює на 1,5 ставки, йому також слід виплачувати грошову допомогу в розмірі шести місячних окладів.

Також зазначимо, що відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 березня 2002 р. № 384 «Про підвищення розмірів пенсій, призначених відповідно до статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», а також пенсій, призначених відповідно до інших законів України, які раніше не підвищувались», непрацюючим науковим пенсіонерам пенсії підвищено на 12 %. Збільшенню відповідно до цієї постанови підлягають пенсії, розмір яких не

досягає трьох прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність (804 гривні). При цьому розмір пенсій після підвищення не повинен перевищувати трьох прожиткових мінімумів, установлених для таких осіб [12].

Література

1. Кучма Л. Д. Де високо стоїть наука, там високо стоїть людина: Виступ на сесії загальних зборів Національної Академії наук 6 квітня 2001 р. // Урядовий кур'єр. 2001. №64.
2. Відомості Верховної Ради України. 1999. №2-3. Ст. 20.
3. Вісник Федерації професійних спілок України: Інформаційний журнал. 2001. №11. С.6.
4. Баєв Б. Є. Пенсійне забезпечення наукових (науково-педагогічних) працівників // Збірник наукових праць. Сер. Право. Вип. 1. Х.: Вид-во ХНАДУ, 2001. С.62.

5. Праця і зарплата. 2001. № 44.
6. Консультація «У війську науці не служать» // Урядовий кур'єр. 2002. № 146. С.10.
7. Урядовий кур'єр. 2002. № 71 (13 квітня).
8. Праця і зарплата. 2002. № 18 (травень).
9. Іванкевич В. Коментар до постанови Кабінету Міністрів України від 22 листоп. 2002 р. №1571 «Про затвердження переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників та науково-технічну діяльність» та постанови № 1570 «Про реалізацію ч. 2 ст. 24 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» // Праця і зарплата. 2001. №44 (листопад).
10. Урядовий кур'єр. 2002. № 166. (11 вересня).
11. Ігнатова Т. Про обчислення наукового стажу // Праця і зарплата. 2002. № 15.
12. Урядовий кур'єр. 2002. № 61 (30 березня).

**Анатолій Гетьман,
Галина Гончарова**

Высшее образование по-украински

По данным Министерства образования Украины, по количеству поданных заявлений в украинские национальные вузы на дневное отделение картина выглядит следующим образом. В первую пятерку наиболее рейтинговых специальностей вошли: международно-экономические отношения, иностранная филология – английский и немецкий языки (на отделения французского, испанского и итальянского языков во многих вузах не только не было конкурса, а наблюдался откровенный недобор), компьютерные науки, экономика и правоведение. На первый план выходит также социология и социальная педагогика в педагогических вузах. В то же время фактически не было конкурса в национальных вузах на специальности – химия, физика, русский и украинский языки и литература (педагогические вузы), педиатрия (медицинские вузы). Средний конкурс по Украине в 55 национальных вузах на дневное отделение составлял 3,6 человека на одно место, однако в действительности он был меньше, поскольку абитуриенты имеют право подать документы одновременно в несколько вузов. Достаточно неожиданной оказалась первая пятерка национальных вузов, в которых было зафиксировано наибольшее количество поданных заявлений: Национальный авиационный университет (Киев, средний конкурс – 5,2 заявления на место); Национальная горная академия (Днепропетровск, средний конкурс – 4,8); Национальный технический университет (Донецк, средний конкурс – 4,3); Львовский национальный университет (средний конкурс – 3,8) и Запорожский национальный технический университет

(средний конкурс – 3,2). В то же время некоторые вузы, которые в Украине традиционно считаются лучшими по качеству образования, не попали даже в первую десятку, в частности – Киевский национальный университет им. Т. Г. Шевченко и Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина. Специалисты прогнозируют, что в ближайшие несколько лет будет наблюдаться уменьшение количества абитуриентов и конкурсы даже в самые престижные вузы будут все меньше и меньше. В вузы пойдут дети «перестройки», а именно в то время рождаемость в Украине была очень низкой. Но и за годы независимости рождаемость неуклонно снижается; в этом году первоклассниками в Украине станут 550 тыс. детей, в то время когда в 2001 их было около 600 тыс.

Кстати, средний конкурс в Национальном университете им. В. Н. Каразина составлял 2,8 человека на одно место. Больше всего абитуриенты стремились попасть на специальности «маркетинг», «психология», «английский язык», «журналистика», на этих специальностях конкурс был 5-6 человек на одно место. Меньше всего абитуриенты заинтересовались латинским и древнегреческим языками – на специальности «классическая филология» конкурс оказался самым низким – 1,25 человека на место. Кроме того, в университете открылись две новые специальности – «правоведение» и «культурология». И, судя по количеству поданных на них в этом году заявлений, уже сейчас можно сказать, что они в недалеком будущем станут одними из самых рейтинговых.

По материалам украинской прессы